

The Necessities of Human Rihts in the Feld of Euitable Access to Energy

*Bagher Shamloo**

*Saideh Movafagh***

DOI: 10.22096/hr.2023.2003557.1587

Received Date: 29/05/2023 - Accepted Date: 03/09/2023

Abstract

Energy projects are big economic ones that have winners and losers. The challenges of energy for those who are subject to negative energy aspects such as pollution, forced migration, paying high energy tariffs threaten a wide range of human rights. At the international level, because of the late identification of energy relationship with sustainable development and climate change in order to reduce poverty, inequality and environmental protection, energy policies are renewing and transition to low carbon energies. the energy justice movement recently emphasized the necessity of achieving a global energy system without discrimination, reliable, low cost and suitable for current and future generations, and to reduce the effects of energy systems at local, regional and global levels, in an effort to reform the old energy systems and establish new systems of justice and move from theory to practice. This research shows that according to the concepts of human rights which they emphasize on principles like non-discrimination, equality and empowerment, how is the existence of a clear and human rights oriented approach for equitable access to energy, frameworks to address, promote and expand the individual and social spheres of human rights for current and future generations.

Keywords: energy projects; human rights; equitable access to energy; energy justice.

* Associate Professor, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.
(Corresponding Author)

Email: b_shamloo@sbu.ac.ir

** PhD in Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

Email: saidemovafagh@gmail.com

بایسته‌های حقوق بشری در حوزه دسترسی عادلانه به انرژی

باقر شاملو*

سعیده موفق**

DOI: 10.22096/hr.2023.2003557.1587

[تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۰۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۱۲]

چکیده

پروژه‌های انرژی از جمله طرح‌های بزرگ اقتصادی هستند که برنده و بازنده‌هایی دارد. چالش‌های ناشی از انرژی برای کسانی که در جایگاه قربانی در معرض جنبه‌های منفی انرژی چون آلودگی، کوچ اجباری، پرداخت تعرفه‌های بالای انرژی قرار گرفته‌اند، طیف گسترده‌ای از حقوق بشر را تهدید می‌کند. در سطح بین‌الملل به دلیل شناسایی هرچند دیر هنگام رابطه انرژی با توسعه پایدار و تغییرات اقلیمی به منظور کاهش فقر، نابرابری و حفظ محیط زیست، سیاست‌های انرژی در حال تجدید ساختار و گذار به انرژی‌های کم کربن هستند. جنبش عدالت انرژی، اخیراً با تأکید بر لزوم دستیابی به نظام انرژی جهانی بدون تبعیض، قابل اعتماد، منصفانه، کم‌هزینه و مناسب برای نسل‌های فعلی، بعدی و محیط زیست و کاهش تأثیرات نظام‌های انرژی در سطوح محلی، منطقه‌ای و جهانی برای اصلاح سیستم‌های ظالمانه قدیمی انرژی و استقرار سیستم‌های جدید عدالت‌آگاه و حرکت از تئوری به عمل در تلاش است. این پژوهش نشان می‌دهد که با توجه به مضامین حقوق بشر که آنها هم بر اصولی چون عدم تبعیض، برابری و توانمندسازی تأکید می‌ورزند، چگونه وجود رویکردی شفاف و حقوق بشرمحور می‌تواند جهت دسترسی عادلانه به انرژی، چهارچوب‌هایی را برای رسیدگی، ارتقا و گسترش حوزه‌های فردی و اجتماعی حقوق بشر برای نسل‌های کنونی و نسل‌های بعدی ارائه کند.

واژگان کلیدی: پروژه‌های انرژی؛ حقوق بشر؛ دسترسی عادلانه به انرژی؛ عدالت انرژی.

* دانشیار، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: b_shamloo@sbu.ac.ir

** دانش آموخته دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

Email: saidemovafagh@gmail.com

۱. مقدمه

قطعی‌های پرتکرار برق در تابستان و کمبود گاز در زمستان، اتفاق‌هایی هستند که باعث توقف فعالیت بنگاه‌های اقتصادی، استفاده از سوخت آلوده‌کننده مازوت در نیروگاه‌های برق و نهایتاً موج گسترده آلودگی‌ها در کشور شده است. وجه مشترک این چرخه‌ها سیاست‌گذاری‌های صورت‌گرفته در حوزه دسترسی به انرژی و ورود خسارات بزرگ به اقتصاد، سلامت مردم و نیاز به تجدید ساختار فوری در آن است. در کشورهای کمتر توسعه‌یافته نیز مهم‌ترین اثرات محیطی عدم دسترسی به انرژی، استفاده از چوب درختان و نزول جنگل‌های روستایی، قرار گرفتن در معرض آلودگی هوای داخلی خانه و افزایش انتشار گازهای گلخانه‌ای است. تأثیرات اجتماعی، اقتصادی عدم دسترسی به انرژی مخصوصاً روی زنان و دختران جوان مسئول فعالیت‌های خانه‌داری که بیشتر زمان مفید خود را در جمع‌آوری هیزم می‌گذرانند تا انجام دادن فعالیت‌های درآمدزا مانند رفتن به مدرسه و دیگر فعالیت‌های اجتماعی^۱ نمایانگر قسمتی از این موضوع است. در کشورهای توسعه‌یافته هم سیاست‌های عمومی موجود، بیانگر کوتاهی تدارک خدمات انرژی برای شهروندان محروم، حاشیه‌نشین و کم‌درآمد است و یافته‌ها مبین تحمیل آسیب‌های زیست محیطی بر جوامع کم‌درآمد و جوامع رنگین‌پوست ساکن در نزدیکی طرح‌های انرژی و عدم تناسب بار انرژی - به‌منزله درصدی از درآمد سالانه خانوار که صرف خرید انرژی می‌شود - به نسبت درآمد خانوار است. به عبارتی سیاست‌های انرژی فعلی، پتانسیل خود را برای حمایت از تلاش‌های جامعه جهانی برای شکوفاسازی اقتصادی که از نظر زیست‌محیطی و معیشت آبرومندان، مولد و پایدار^۲ باشد، نادیده می‌گیرد.

با توجه به این زمینه‌ها مجمع عمومی سازمان ملل سال ۲۰۱۲ را سال بین‌المللی دسترسی به انرژی پایدار اعلام کرد. سپس در قطعنامه ۶۷/۲۱۵ در سال ۲۰۱۳ دهه بین سال‌های ۲۰۱۴-۲۰۲۴ را به‌عنوان دهه انرژی پایدار برای همگان تعیین شد و در سال ۲۰۱۵ دو چهارچوب اصلی بین‌المللی در رابطه با تغییرات اقلیمی و مسائل اجتماعی اتخاذ شد. یکی از آنها دستور کار توسعه پایدار تا سال ۲۰۳۰ برای اهداف توسعه پایدار (SDGs) بود که در ماه سپتامبر در مجمع عمومی سازمان ملل تصویب شد و دیگری توافقنامه پاریس که در دسامبر

1. C. Mark Blackden and Quentin Wodon, *Gender, time use, and poverty in sub-Saharan Africa* (Washington: World Bank Publicatio, 2006), 1-145.

2. Alexandra B Klass and Gabriel Chan, "Regulating for Energy Justice," *NYU Law Review* 97, no. 5 (2022): 1429. Available at: <https://repository.law.umich.edu/articles/2760>.

بایسته‌های حقوق بشری در حوزه دسترسی عادلانه به انرژی / شاملو و موفق ۶۱

۲۰۱۵ از طریق بیست و یکمین نشست کنفرانس اعضا (COP21) کنوانسیون چهارچوب سازمان ملل متحد در مورد تغییرات آب و هوا (UNFCCC) تصویب شد و در نوامبر ۲۰۱۶ لازم‌الاجرا گشت.

«علیرغم این تلاش‌ها بسیاری از کشورها در حال حاضر، فاقد هرگونه مبنای قانونی برای راه‌اندازی یا تقویت اقدامات سیاسی در زمینه انرژی هستند».^۳ کشورهایی هم که در تلاش به تغییر الگوی مصرف بخش انرژی سوخت‌های فسیلی به منابع کم‌کربن برآمده‌اند، بی‌نیاز به فراخوانی و توجه به چهارچوب‌های متفاوتی در سیستم‌های جدید خویش نیستند.

با توجه به این تحولات و چشم‌اندازهای موجود، اخیراً جنبشی با عنوان «عدالت انرژی به‌عنوان یک دستور کار تحقیقاتی جدید بین بخشی در علوم اجتماعی» ظهور کرده است که به دنبال اعمال اصول عدالت در سیاست‌های انرژی، تولید انرژی و سیستم‌ها، مصرف انرژی، فعالیت‌های مربوط به انرژی، امنیت انرژی و تغییرات آب و هوایی است^۴ و «با طرح این پرسش‌ها که چگونه می‌توانیم اصول برابری را در دسترسی به انرژی پاک و سرمایه‌گذاری‌های زیرساختی مرتبط که برای کاهش تغییر اقلیم و سازگاری با آن مفید هستند وارد نماییم؛ چگونه می‌توانیم دسترسی به انرژی و امنیت انرژی را برای کلیه ساکنان این کره خاکی تضمین کنیم و در نهایت، چگونه می‌توانیم به تصمیم‌های غلط گذشته در مورد زیرساخت‌های انرژی اذعان کرد و حتی آنها را تصحیح و در عین حال تصمیمات جدیدی را اتخاذ کنیم که برای نسل‌های کنونی و آینده مؤثر باشد؛ بر لزوم درک عادلانه از نحوه سرمایه‌گذاری، نظارت و برنامه‌ریزی برای دسترسی عادلانه به انرژی تأکید می‌کند».^۵

با درک این ظرفیت پرسش‌هایی که به ذهن می‌رسد این است که با توجه به دیدگاه‌های عدالت انرژی در زمینه تحقق دسترسی عادلانه به انرژی، حقوق بشر چگونه می‌تواند این راه را هموار سازد. در مقابل آن، عدالت انرژی چه ظرفیت‌هایی برای احقاق حقوق بشر در رابطه با پروژه‌های انرژی می‌تواند ارائه دهد؟ برای پاسخگویی به این مسئله در این پژوهش به روش

3. Chian-Woei Shyu, "A framework for 'right to energy' to meet UN SDG7: Policy implications to meet basic human energy needs, eradicate energy poverty, enhance energy justice, and uphold energy democracy," *Energy Research & Social Science* 79 (2021): 102-199. <https://sci-hub.st/https://doi.org/10.1016/j.erss.2021.102199>.

4. Kirsten Jenkins, et al., "Energy justice: A conceptual review," *Energy Research & Social Science* 11 (2016): 174. DOI: 10.1016/j.erss.2015.10.004

5. Raya Salter, Gonzalez Carmen G, and Elizabeth Ann Kronk Warner, *Energy justice: US and international perspectives* (Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2018), 1.

توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای بدواً به تبیین مفاهیم پژوهش، عدالت انرژی و دسترسی عادلانه به انرژی و تشریح ابعاد آن می‌پردازیم و سپس بررسی می‌کنیم چگونه حقوق بشر و عدالت انرژی می‌توانند چهارچوب‌هایی حقوقی برای رسیدگی به مشکلات ناشی از انرژی ارائه کنند.

فرضیه این است که مفهوم عدالت انرژی را می‌توان به چهارچوب حقوق بشر بسط داد. اگرچه در حال حاضر هیچ حق مستقلی برای انرژی وجود ندارد، دستیابی به انرژی برای جامعه عمل پوشیدن به سایر حقوق بنیادین بشر از جمله حق دسترسی به بهداشت، غذا، آب و سطح زندگی رضایت‌بخش ضروری است. به همین نحو، حقوق بشر و عدالت انرژی به هم وابسته‌اند. جنبش عدالت انرژی می‌تواند انگیزه‌ای برای گسترش درک ما از حوزه‌های فردی حقوق بشر باشد و در مقابل حقوق بشر نیز از راه ابزارهای خویش به تحقق این چهارچوب‌های عادلانه یاری می‌رساند.

۲. مفهوم‌شناسی پژوهش

چون این پژوهش تلاشی برای بسط مفاهیم عدالت انرژی در قلمرو حقوق بشر است، تعریف مفاهیم آن اجتناب‌ناپذیر است.

۲-۱. دسترسی عادلانه به انرژی

در حال حاضر هیچ تعریف پذیرفته‌شده جهانی از دسترسی به انرژی وجود ندارد. اگرچه آن توسط سازمان‌های بین‌المللی، از جمله آژانس بین‌المللی انرژی (IEA)^۶ تعریف شده است، تعریفی در مورد توافق جهانی از آنها وجود ندارد؛ علت آن می‌تواند پیچیدگی باشد که با مفهوم خود انرژی شروع می‌شود. از نظر نزدیکی حق دسترسی به انرژی با مفاهیم حق دسترسی به خدمات مدرن انرژی (جایی که در واقع رابطه انرژی با رفاه قرار دارد) یا دسترسی به زیرساخت‌های تأمین (مخصوصاً در کشورهای در حال توسعه فقیر) یا دسترسی به شرایطی مقرون به صرفه برای استفاده از آن.^۷ با این حال بدیهی است که بیشتر تعاریف با تحویل برق، امکانات پخت و پز ایمن، پاک و حداقل انرژی مورد نیاز خانوار روستایی و شهری مطابقت

6. Stuart Bruce and Sean Stephenson, "SDG 7 on Sustainable energy for all: Contributions of International Law, Policy and Governance," *Policy and Governance* (August 2016): 8.

7. Gordon Walker, "The right to energy: Meaning, specification and the politics of definition," *L'Europe en formation* 4 (2015): 38.

دارند. به نظر می‌رسد این موضوعات در نحوه و میزان دسترسی، مبین فاصله مفهوم و ایده دسترسی به انرژی در بین کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه و شکاف عمیق این مقوله در همین نقطه آغاز تعریف است.

علاوه بر این، دیدگاه فنی در خصوص ماهیت دسترسی به انرژی و یافتن تعریفی جامع، مستلزم در نظر گرفتن تنش‌های موجود بین‌المللی در مورد رابطه بین موضوع انرژی و پیامدهای استفاده از انرژی برای کیفیت زندگی، محیط محلی و اقلیم جهانی^۸ است. اینجاست که دسترسی به انرژی به معنای دسترسی به منابع انرژی پایدار به میزان و شیوه‌ای که تأمین نیازهای روزمره افراد و جوامع به صورت برابر و عادلانه با رعایت حقوق محیط زیست در راستای آینده سبزتر جهان برای آیندگان همراه باشد، نزدیک می‌شود. این دسترسی اعم از دسترسی فیزیکی، اقتصادی و پاک است؛ به این معنا که انرژی باید به لحاظ فیزیکی، همواره در دسترس افراد انسانی قرار داشته و به لحاظ اقتصادی نیز مقرون به صرفه باشد و محیط زیست انسانی را آلوده نکند. شاید بتوان گفت «دسترسی به انرژی موضوعی بیش از دسترسی به منبعی از انرژی است و در واقع دسترسی به انرژی به معنای تأمین انرژی لازم در کنار افزایش بهره‌وری و بالا بردن استانداردهای زندگی با کمترین میزان تغییرات اکوسیستمی است»^۹. با توجه به آنچه گفته شد به نظر می‌رسد که ایده دسترسی عادلانه با نزدیک کردن این مفاهیم به یکدیگر در پی تحقق جامع هرچه بیشتر این اهداف در چرخه انرژی (از استخراج تا تولید، بهره‌برداری، مصرف تأمین و مدیریت ضایعات) و بسط جنبه فردمحور این حق حتی در پروژه‌های انرژی پاک و فارغ از کربن دارد که در تلاش برای مبارزه با تغییرات اقلیمی، شروع به فعالیت نموده‌اند و در پی گذار به سوی انرژی‌های سبز و بدون کربن هستند.

۲-۲. عدالت انرژی

جنبش عدالت انرژی به هدف دستیابی به برابری در سیستم‌های انرژی اشاره می‌کند و در عین حال بارهای اجتماعی، اقتصادی و بهداشتی را بر روی کسانی که از لحاظ تاریخی توسط سیستم انرژی آسیب‌دیده‌اند (جوامع خط مقدم) جبران می‌کند. عدالت انرژی از سویی صراحتاً بر نگرانی‌های جوامع به حاشیه رانده شده، تمرکز می‌کند و هدف آن این است که انرژی را برای همه جوامع قابل دسترس‌تر، مقرون به صرفه‌تر، پاک و مدیریت دموکراتیک

8. Walker, "The right," 38.

9. Morgan Bazilian and Roger Pielke, "Making energy access meaningful," *Issues in science and technology* 29 (2013): 74-78.

کند^{۱۰} و از سوی دیگر با تمرکز بر حقوق نسل بعد به بررسی چالش‌های اصلی انرژی، پرداختن به تغییرات آب و هوا، تأثیرات زیست‌محیطی و حاکمیت دموکراتیک اقتصادی می‌پردازد.

«مفهوم «عدالت انرژی» در ادبیات مربوط به عدالت زیست‌محیطی پایه‌ریزی شده است. عدالت زیست‌محیطی در دهه ۱۹۷۰ در آمریکا به‌مثابه پاسخی به توزیع نابرابر مشکلات زیست‌محیطی و آلودگی که اغلب در کنار جوامع فقیر و رنگی قرار داشتند، مطرح شد و نشان‌دهنده نگرانی برای رفتار عادلانه و مشارکت معنادار با همه مردم بدون در نظر گرفتن نژاد، رنگ، منشأ ملی یا درآمد بود و با هدف سلامت عمومی هدایت می‌شد. پس از آن دامنه عدالت زیست‌محیطی از زمان پیدایش به‌طور قابل توجهی رشد کرده است و عدالت اجتماعی را به‌طور آشکار در برمی‌گیرد»^{۱۱}.

«عدالت انرژی در ابتدا متشکل از سه اصل کلی عدالت توزیعی، رویه‌ای و تشخیصی مطرح شد»^{۱۲}. «عدالت توزیعی، تخصیص هزینه‌ها و منافع نظام انرژی را در سرتاسر جامعه بررسی می‌کند»^{۱۳}. عدالت توزیعی، محققان را تشویق می‌کند تا بررسی کنند که بی‌عدالتی انرژی در کجای جهان^{۱۴} پدیدار می‌شود. از این نمونه می‌توان به نگرانی‌های فقر انرژی و افزایش قیمت انرژی برای فقرا اشاره کرد. «عدالت رویه‌ای به دنبال روندهایی است که به‌طور هدفمند و عادلانه ذینفعان را به شیوه گسترده و غیر تبعیض‌آمیز در سیستم‌های انرژی دخیل نماید»^{۱۵}. «عدالت رویه‌ای الهام‌بخش محققان برای کشف روش‌هایی است که تصمیم‌گیرندگان در آن به دنبال تعامل با جوامع بوده‌اند»^{۱۶}. این جنبه از عدالت انرژی معتقد است که قدرت انرژی باید از شرکت‌ها و بنگاه‌های بزرگ اقتصادی با دیدگاه‌های منفعت‌نگر صرف به مردم بازگردد. «عدالت شناختی به دنبال عرضه منصفانه است که از جمله می‌توان به

10. Raphael J. Heffron, "Energy law for the next generation, towards 2030 to 2050," *Journal of Energy & Natural Resources Law* 41 (2023): 131-139. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/02646811.2023.2190688>

11. Darren McCauley, et al., "Advancing energy justice: the triumvirate of tenets," *International Energy Law Review* 32 (2013): 107-110.

12. McCauley, et al., "Advancing energy justice," 107-110.

13. McCauley, et al., "Advancing energy justice," 110.

14. Jenkins, et al., "Energy justice," 174.

15 Benjamin. K Sovacool, et al., "Energy decisions reframed as justice and ethical concerns," *Nature Energy* 1 (2016): 1-6

16. Jenkins, et al., "Energy justice," 174.

بایسته‌های حقوق بشری در حوزه دسترسی عادلانه به انرژی / شاملو و موفق ۶۵

حقوق و آزادی‌های سیاسی نابرابر ناشی از فقر، نژاد، فرهنگ، قومیت، جنسیت، یا سایر ویژگی‌ها اشاره کرد^{۱۷}. عدالت شناخت - محور محققان را به سوی بررسی اینکه از چه بخش‌هایی از جامعه چشم‌پوشی شده است و یا بد جلوه داده می‌شوند، سوق می‌دهد. این دیدگاه به دنبال نشان دادن مکان‌های غیرمنصفانه نیروگاه‌ها در حومه محل زندگی اقلیت‌های نژادی یا افراد بومی^{۱۸} است که اغلب از تصمیم‌گیری‌ها نه‌تنها نفعی نمی‌برند، بلکه ضربه می‌خورند.

«عدالت جهانی‌وطنی و ترمیمی افزوده‌های بعدی به رویکرد سه اصلی چهارچوب عدالت انرژی از سال ۲۰۱۵ و پس از افزایش تعهدات بین‌المللی کشورها در مورد انرژی در توافقنامه پاریس هستند. عدالت جهانی‌وطنی از این باور سرچشمه می‌گیرد که ما همه شهروندان جهان هستیم و بنابراین اثرات اعمال ما آن را فراتر از مرزهای خود و از یک زمینه جهانی برخوردار می‌کند و در آخر عدالت ترمیمی که بر اساس آن هرگونه بی‌عدالتی ناشی از بخش انرژی باید اصلاح شود و بخشی از اقدامات پیشگیرانه و آینده‌نگر باشد»^{۱۹}.

با عنایت به این ابعاد، جلوه‌های حقوق بشری یافتن دسترسی عادلانه به انرژی چه از طریق جنبه حقوق بنیادین یافتن یا تعیین آن به‌منزله الزامات حقوق بشری پروژه‌ها و سپس پیوند عدالت انرژی و حقوق بشر و چهارچوب‌های ارائه‌شده از سوی عدالت انرژی برای تحقق این اهداف را بررسی می‌کنیم.

۳. جلوه‌های حقوق بشری برای دسترسی عادلانه به انرژی

۱-۳. شناسایی حق دسترسی عادلانه به انرژی

این بخش با توجه به رویکردهای عدالت انرژی، وجود حق بشری برای دسترسی عادلانه به انرژی در راستای سیاست‌های کنونی انرژی جهانی جهت حرکت به سوی منابع انرژی تجدیدپذیر را پیشنهاد می‌کند. چهارچوب بین‌المللی موجود برای حفاظت و ارتقا دسترسی به انرژی چون کنوانسیون رفع کلیه اشکال تبعیض علیه زنان ۱۹۷۹ بر حمایت از حق دسترسی

17. Sovacool, et al., "Energy decisions," 1-6.

18. Jenkins, et al., "Energy justice," 174-182.

19. Mohammad Hazrati and Raphael J. Heffron, "Conceptualising restorative justice in the energy transition: changing the perspectives of fossil fuels," *Energy research & social science* 78 (2021): 102-115. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2021.102115>

به انرژی برای منافع فردی-در اینجا زنان- کار برد دارد؛ در حالی که هنجارهای حقوق بشر بر دسترسی عادلانه به منبع انرژی سازگار است. دسترسی عادلانه شامل تعادل مثلث توسعه اقتصادی، حفاظت محیط زیست و کاهش فقر با توسعه پایدار است. شناسایی دسترسی عادلانه به انرژی که همراه با توزیع عادلانه مزایا و هزینه‌ها، مشارکت و نمایندگی عادلانه در تصمیم‌گیری انرژی، عدالت ترمیمی برای گروه‌های ساختاری محروم و کلاً انصافی خواهد بود؛ علاوه بر اینکه سبب تأمین انرژی برای جوامع می‌شود در نیل به اهداف سیاسی (امنیت انرژی)، اجتماعی و اقتصادی به منصفانه‌ترین شیوه کمک می‌کند. علاوه بر این جنبه، جهان‌شمولی حقوق بشر باعث استحقاق همه افراد بدون توجه به نژاد، قومیت در برخورداری از انرژی می‌شود که با ویژگی برابری در حقوق بشر نیز قابل تحقق خواهد بود. با توجه به توانمندسازی حقوق بشر با توسل به آموزش همگانی، راه برای آموزش و آگاهی افراد انسانی از حقوق خویش، خصوصاً زنان و کودکان هموار می‌شود.

۳-۱-۱. موافقان و مخالفان رویکرد حقوق بشری به دسترسی انرژی

«در خصوص شناسایی حق دسترسی به انرژی به‌مثابه حقی بشری، اولین دیدگاه این است که هیچ حق بشری برای انرژی وجود ندارد، اما شاید این دسترسی بتواند به‌منزله حقوق قراردادی مربوط به زندگی شهروندان در جامعه باشد. دیدگاه دوم این است انرژی، حق انسانی مشتق شده، حقی مبتنی بر سایر حقوق مانند حق داشتن مسکن مناسب است که بدون انرژی تحقق آن امکان‌پذیر نیست».^{۲۰} برای مثال بند یک از ماده ۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی کشورها را حتی در سخت‌ترین شرایط ملزم به رعایت استانداردهای لازم و بدون تبعیض برای زندگی ملت خود می‌کند. مطمئناً یکی از استانداردهای لازم برای بقای بشر، دسترسی به انرژی است. در میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیز مقوله دسترسی به خدمات انرژی به‌مثابه یکی از مصادیق حقوق بشر مطرح شده است. بند یک از ماده یازدهم همه افراد انسانی را مشمول حق برخورداری از استاندارد کافی زندگی در زمینه بهداشت و رفاه می‌داند. مطابق با نظر کمیته میثاق، این حق شامل دسترسی مستمر به انرژی به‌ویژه انرژی الکتریسیته لازم برای پخت و پز، گرمایش و روشنایی است. افزون بر این ماده، ماده (۱-ب) ۱۵ میثاق به حق همگان به بهره‌مندی از پیشرفت‌های حوزه بهره‌مندی از خدمات انرژی اشاره دارد. دیدگاه سوم و آخر این حق را حقی بنیادین برای بشر شناسایی می‌کند.

20. Lars Löfqvist, "Is there a universal human right to electricity?," *The International Journal of Human Rights* 24 (2020): 711-723.

انتقادات قابل توجه بر شناسایی حق دسترسی به انرژی این است که زبان حقوق باید بر نیازهای انسان تمرکز کند و بیش از حد آن را گسترش ندهد که شامل همه چیزهایی شود که می‌تواند برای انسان مفید باشد. چنین گسترشی^{۲۱} ممکن است توجه به هدف اصلی و واقعی حقوق بشر را کاهش دهد. این نگرانی‌ها در حوزه مکانیزم‌های نظارت و شکست اجرا نیز مطرح خواهد شد. از سوی دیگر «اگر حق انرژی به معنای راه‌اندازی زیرساخت‌های تأمین انرژی مبتنی بر سوخت‌های فسیلی و درک متعارف در سراسر جهان و حفظ مدل‌های تجاری منافع انرژی فعلی در نظر گرفته شود، این امر برای آب و هوای جهانی نیز عمیقاً مشکل‌ساز خواهد شد».^{۲۲}

با توجه به دیدگاه‌های فوق به نظر می‌رسد شناسایی حق دسترسی به انرژی به صورت عادلانه بتواند از پاسخگویی به همه ایرادهای وارده برآید. دسترسی عادلانه بدون توجه به اینکه فرد انسانی شهروند کشوری توسعه‌یافته یا در حال توسعه است به تغییر ساختارهای قدیمی و غیرعادلانه سابق و ایجاد ساختارهای جدید به منصفانه‌ترین شکل ممکن برای دسترسی به انرژی می‌پردازد. این موضوع شامل خلق نوآوری‌های عدالت انرژی در فرایندهای انرژی است. در این بینش، فعالیت‌های نیازمند به استفاده از سوخت‌های فسیلی و تجدیدپذیر هر دو می‌تواند به شکل منصفانه ایجاد یا اصلاح شوند. فعالیت پر مصرف انرژی می‌تواند علاوه بر نوآوری‌های خلاق در زمینه ساعات مصرف انرژی در کنار یک نیروگاه آبی تجدیدپذیر ساخته شود یا کارگران شرکت تولید زغال‌سنگ که به دلیل آلودگی تعطیل می‌شوند و با تمسک به آموزش به شغل جدیدی مشغول شوند.

۳-۱-۲. حق دسترسی عادلانه به انرژی به‌مثابه حق بشری

در حقوق بشر سنتی فقط حقوق فردی نسل اول (حقوق سیاسی و مدنی) و دوم (حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) جزو حقوق بشر تلقی می‌شوند، اما فهرست حقوق بشر شناخته‌شده بین‌المللی ثابت نمانده است و حقوق جمعی یا همبستگی پس از تغییر ایده‌ها در مورد کرامت بشر و تهدیدها و فرصت‌های جدید ظهور کرده‌اند. حقوق جمعی چون حق بر توسعه و حق بر محیط زیست سالم در پی خلق شرایط مناسب برای جوامع به‌ویژه در جهان در حال توسعه جهت تضمین احقاق حقوق نسل اول و دوم مورد توجه است. در خصوص حق دسترسی به انرژی فقط

21. Löfquist, "Is there a," 711-723.

22. Walker, "The right, " 26-38.

موافقت‌نامه بین‌المللی که به‌صراحت به حق بر برق اشاره می‌کند، کنوانسیون رفع همه اشکال تبعیض علیه زنان در سال ۱۹۷۹ است. این کنوانسیون تصریح می‌کند که زنان باید از شرایط زندگی مناسب از جمله دسترسی به برق برخوردار باشند. براساس این کنوانسیون دولت‌های عضو موظف‌اند همه اقدامات مناسب را برای رفع تبعیض علیه زنان در مناطق روستایی انجام دهند و برای چنین زنانی حق برخورداری از شرایط مناسب زندگی به‌ویژه تأمین برق را تضمین کنند. این کنوانسیون این موضوع را دور از نظر نمی‌سازد که در حال حاضر استحقاق فردی برای برق، تحت قوانین بین‌المللی حقوق بشر به درجات مختلف به رسمیت شناخته شده است. براساس کنوانسیون مزبور دولت‌ها موظف‌اند گزارش‌هایی را نیز در مورد پیشرفت‌های انجام‌شده ارائه دهند. از این رو می‌توان گفت این سند بین‌المللی، ضمن اینکه حق دسترسی به برق را به‌منزله حق فردی مورد شناسایی قرار داده است، ارائه خدمات جمعی و دسترسی به انرژی را لازمه پیشرفت و بستری برای ایجاد توسعه اجتماعی می‌داند. پس از آن «در کنوانسیون چهارچوب سازمان ملل متحد در مورد تغییرات آب و هوا در اولین کنفرانس اعضای UNFCCC (COP 21) که در خصوص توافق پاریس و در شهر پاریس تشکیل شد، مقرر شد اعضا هنگام رسیدگی به تغییر اقلیم موظف‌اند به تعهدات ویژه خود در خصوص حقوق بشر احترام بگذارند، از آنها حمایت کنند و کلیه این تعهدات را مدنظر قرار دهند. این تعهدات شامل حق بر بهداشت، حق بومیان، جوامع محلی، مهاجران، معلولین و افراد آسیب‌پذیر و حق بر توسعه و نیز برابری جنسیتی، قدرت دادن به زنان و برابری بین نسلی است و در بند یک ماده ۴ توافق مزبور با تأکید بر اصول حقوق بشری مقرر شد همه کشورها برای حمایت از حقوق بشر هرچه سریع‌تر به سوی کنار گذاشتن سوخت‌های فسیلی حرکت کنند».^{۲۳}

«قبل از توافق پاریس، در COP 16 در شهر کانکان در مکزیک بر این موضوع تأکید شده بود که کشورها موقع بر عهده گرفتن انجام پروژه‌های آب و هوا باید مطابق با قوانین ملی و بین‌المللی مرتبط از جمله معاهده سازمان ملل در خصوص حقوق بومیان به دانش و حقوق این قشر احترام گذاشته و از آن حمایت کنند».^{۲۴} «پیرو این، دیدگاه‌های حقوق بشری در خصوص نقش انرژی در تغییرات اقلیمی در کنفرانس COP24 در بیانیه موسوم به سیلزی بر جنبه اجتماعی انتقال به اقتصادی کم‌کربن و اطمینان از تغییر شکل عادلانه بر اساس

23. Sam Adelman, "Human rights in the Paris Agreement: Too little, too late?," *Transnational Environmental Law* 7 (2018): 27.

24. Salter, Carmen G, and Ann Kronk Warner, *Energy justice*, 76.

بایسته‌های حقوق بشری در حوزه دسترسی عادلانه به انرژی / شاملو و موفق ۶۹

همبستگی در میان تلاش‌ها برای حفاظت از آب و هوا ضمن حفظ توسعه اقتصادی و مشاغل تأکید شده است.^{۲۵} «از این رو به نظر می‌رسد جهان از زمان توافق پاریس ۲۰۱۵ به سوی نیاز به عدالت در کاهش تغییرات اقلیمی ناشی از انرژی حرکت کرده است و این موضوع در کاپ ۲۶ در نوامبر ۲۰۲۱ نیز مجدداً مورد توجه قرار گرفته است.»^{۲۶}

دستیابی به هدف دمای بلندمدت ۱.۵ درجه سانتی‌گراد در این سند نیازمند اصلاح اساسی واقعی «سیستم‌های انرژی تقریباً همه جا» است. چنین انتقال سریع انرژی خواستار سیاست‌هایی است که به طور همزمان برای دستیابی به اهداف زیست‌محیطی، اجتماعی، بهداشتی به شیوه‌ای عادلانه طراحی شده و شامل قانون حقوق بشری باشد. زبان حقوق بشر به شرکت‌کنندگان دستور می‌دهد تا تعهدات زیست‌محیطی خود را در رابطه با حقوق بشر از جمله حق سلامتی، حقوق مردم بومی، حقوق کودکان مهاجر و حقوق سایر جمعیت‌های آسیب‌پذیر و به صورت عادلانه‌ترین شکل ممکن در نظر بگیرند. به نظر می‌رسد در اینجا این برداشت از حق دسترسی به انرژی به دلیل نزدیکی به مفهوم همبستگی متقابل جهانی به حقوق بشر جمعی نزدیک شده است.

در کنار توافق پاریس، سند توسعه پایدار نیز قابل توجه است که با قدمی بزرگ به سوی دسترسی عادلانه به انرژی شامل هدفی مستقل در دسترسی به انرژی همراه با تعهد فراگیر برای «ترک هیچ‌کس» در اجرای دستور کار تصویب شده است. در هدف، SDG7 دولت‌ها رسماً متعهد به حمایت از دسترسی به انرژی شده‌اند. این هدف شامل تضمین دسترسی به منابع انرژی مقرون به صرفه، مطمئن، پایدار و نوین، افزایش قابل ملاحظه سهم انرژی‌های تجدیدپذیر در ترکیب جهانی انرژی و دو برابر کردن نرخ جهانی بهبود بهره‌وری و کارایی انرژی تا سال ۲۰۳۰ است. «اهداف 7 SDG برای اطمینان از دسترسی به مقرون به صرفه، اغلب به مثابه عاملی کلیدی برای سایر اهداف توسعه پایدار مانند کاهش نابرابری‌ها (SDG 10)؛ برابری جنسیتی (SDG 5)، مشاغل (SDG 8)، تغییرات آب و هوا (SDG 13)، امنیت غذایی (SDG 2)، سلامتی (SDG 3)؛ آموزش (SDG 4)، آب تمیز و

25. Aparajita Banerjee and Geertje Schuitema, "Spatial justice as a prerequisite for a just transition in rural areas? The case study from the Irish peatlands," *Environment and Planning C: Politics and Space* (2023):1-17. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/23996544231173210>.

26. Sokołowski Maciej.M and Raphael J. Heffron, "Defining and conceptualising energy policy failure: the when, where, why, and how," *Energy Policy* 161 (2022): 7. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2021.112745>

بهداشت (SDG 6)، شهرها و جوامع پایدار (SDG 11)، نوآوری، حمل و نقل و صنعتی‌سازی (SDG 9)، صلح و امنیت (SDG 16)، پناهندگان و سایر موقعیت‌های آوارگی نیز توصیف می‌شود.^{۲۷} در متن دستور کار این موضوع ذکر شد که این دستور کار ریشه در اصول و اهداف منشور سازمان ملل متحد و با احترام کامل به حقوق بین‌الملل مشتمل بر اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق‌های بین‌المللی حقوق بشر و ... تهیه شده است.

۳-۲. ارزیابی حقوق بشری پروژه‌های انرژی

حقوق بشر می‌تواند در ارزیابی اثرات محیطی، اجتماعی و سلامت در صنعت انرژی چون نفت و گاز نیز مورد توجه قرار گرفته است و راهکارهای حفاظت از حقوق بشر در این صنعت را ارائه کند. ارزیابی تأثیر حقوق بشر (HRBA) (A HUMAN RIGHTS-BASED APPROACH) به‌مثابه فرایند شناسایی، درک، ارزیابی و رسیدگی به اثرات نامطلوب فعالیت تجاری از منظر حقوق بشر در سال ۱۹۹۷ توسط دبیر کل سازمان ملل متحد مطرح شد. این طرح از کلیه واحدهای سازمان ملل دعوت کرد تا هنجارهای حقوق بشری را در دستورات و فعالیت‌های مرتبط خود بگنجانند و به دنبال اطمینان از این است که تلاش‌ها برای توسعه دستیابی به اهدافشان در سطوح ملی به شیوه‌ای انجام شود که اصل احترام، حمایت و تحقق حقوق بشر رعایت گردد. گزارش سازمان ملل در خصوص پیاده‌سازی چهارچوب «حمایت، احترام و جبران خسارت ملل متحد معروف به چهارچوب روگی به‌طور یکپارچه برای اولین بار توسط شورای حقوق بشر در سال ۲۰۱۱ اتخاذ شد. گرچه چهارچوب روگی از لحاظ حقوقی الزام‌آور نیست، اما می‌تواند نیاز به ارزیابی اجباری تأثیرات حقوق بشری را در جایگاه چهارچوبی واقعی برای سنجش، شناسایی و کاهش تأثیرات احتمالی نامطلوب حقوق بشری پروژه انرژی شناسایی کند. گنجاندن حقوق بشر در سیاست‌گذاری از این راه به‌منزله «نوش داروی معجزه‌گر»^{۲۸} برای دسترسی به عدالت توصیف شده است.

27. Raphael j. Heffron, et al., "The identification and impact of justice risks to commercial risks in the energy sector: post COVID-19 and for the energy transition," *Journal of Energy & Natural Resources Law* 39 (2021): 439-468. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/02646811.2021.1874148?needAccess=true&role=button>

28. Tahnya Barnett Donaghy, "Mainstreaming: Northern Ireland's participative-democratic approach," *Policy & Politics* 32 (2004): 49-62.

بایسته‌های حقوق بشری در حوزه دسترسی عادلانه به انرژی / شاملو و موفق ۷۱

به‌طور کلی با وجود HRBA، دولت‌ها نمی‌توانند ادعا کنند که حق بر دسترسی عادلانه به انرژی بسیار مبهم است^{۲۹} و طیف گسترده‌ای از روش‌ها و ابزارها برای دولت‌ها و سازمان‌های غیردولتی برای اخذ یک سیاست‌گذاری مطلوب در دسترس خواهد بود. «سؤالاتی که ذیل این آزمون مطرح می‌شوند به شرح زیر هستند: این پروژه کدام نگرانی حقوق بشری را مطرح می‌کند یا می‌تواند مطرح کند؟ این نگرانی‌های حقوق بشری احتمالاً کدام گروه از افراد را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد؟ و برای رسیدگی به این موضوعات در روند طراحی و پیاده‌سازی پروژه چه تلاش‌هایی باید صورت گیرند؟»^{۳۰}

۴. پیوند عدالت انرژی و حقوق بشر

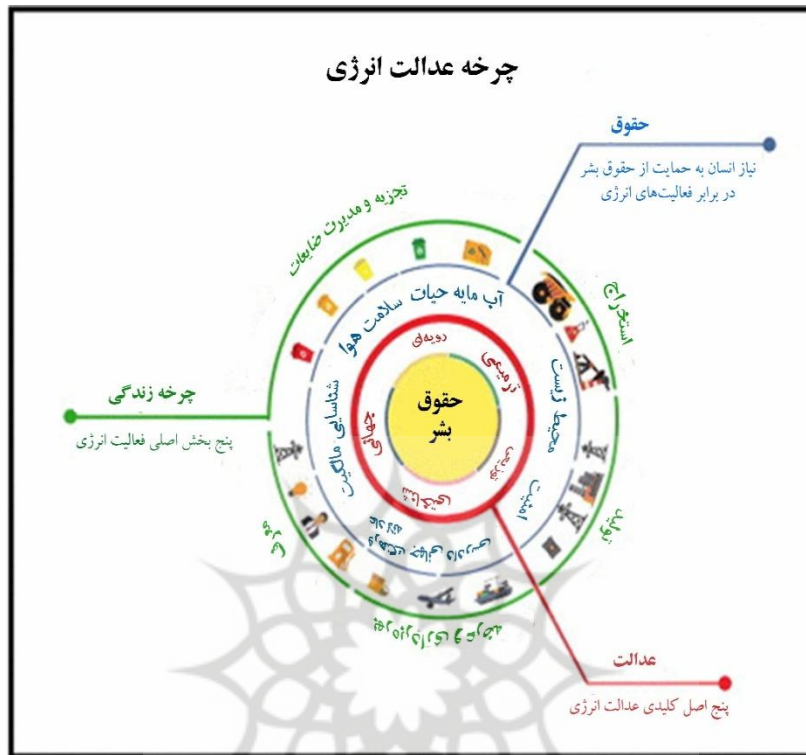
در سال‌های اخیر نابرابری اقتصادی-اجتماعی در کنار تغییرات اقلیمی به سطوح بی‌سابقه‌ای رسیده است و انرژی در عین حال که بزرگ‌ترین منبع انتشار گازهای گلخانه‌ای در سطح جهان و محرک اصلی تغییرات اقلیمی است، نقش کاتالیزور رفاه برای میلیاردها نفر است. این رابطه چندگانه که از یک سو انرژی پیش‌نیاز تحقق حقوق بشر^{۳۱} برای بشریت است و از سوی دیگر منجر به ایجاد پنج چالش اساسی مرتبط به انرژی، عبارت از پسماندهای انرژی، اسکان غیر ارادی، آلودگی انرژی، فقر انرژی و تغییر آب و هوا و در واقع نقض عمده حقوق بشر می‌شود،^{۳۲} نیاز به درک چهارچوب‌های عدالت انرژی برای حفاظت از حقوق بشر در فعالیت‌های انرژی را دارای اهمیت می‌نماید. به نظر می‌رسد رفع نگرانی‌های حقوق بشری برای کاهش شکاف‌های اجتماعی و اقتصادی ناشی از پروژه‌های انرژی با بررسی چگونگی قرار گرفتن مفاهیم عدالت انرژی و حقوق بشر در سراسر چرخه حیات انرژی و استفاده از اشکال عدالت - رویه‌ای، توزیعی، ترمیمی، شناختی و جهانی که اساس عدالت، انرژی را فراهم می‌کند، می‌تواند محقق شود. رویکرد عدالت انرژی به حقوق بشر در شکل ۱ توسط پروفیسور هفرون به بهترین وجه نشان داده شده است.

29. Gillian MacNaughton, "Human rights impact assessment: A method for healthy policymaking," *Health & Hum. Rts. J.* 17 (2015): 63.

30. Salter, Carmen G, and Ann Kronk Warner, *Energy justice*, 76.

31. Margaretha Wewerinke-Singh, "A human rights approach to energy: Realizing the rights of billions within ecological limits," *Review of European, Comparative & International Environmental Law* 31 (2022): 16-26.

32. Sovacool, et al., "Energy decisions," 1.

شکل شماره ۱: حلقه عدالت انرژی و حقوق بشر

«در این شکل در درون این دایره در هسته، پنج وجه عدالت انرژی (ترمیمی، توزیعی، رویه‌ای و عدالت جهان‌وطنی) قرار گرفته‌اند؛ سپس در درون هسته مرکزی، حقوق بشر قرار دارد و در دایره بیرونی، چرخه حیات انرژی از استخراج و تولید انرژی تا مصرف و پسماند و حقوق مرتبط به این چرخه از جمله حق آب و هوا قرار گرفته است. حقوق بشر به‌مثابه قلب عدالت انرژی است.»^{۳۳}

این تمرکز را می‌توان در چند سطح تحلیل کرد. در سطح گفتگمانی، عدالت انرژی می‌تواند حوزه‌های حقوق بشر را به ابعاد جدیدی متوجه کند که در آن سیستم‌های انرژی بر زندگی و استانداردهای زندگی انسان‌ها و همچنین وسایل امرار معا

33. Raphael J. Heffron, "Human Rights at the Heart of Energy Justice," *Global Energy Law and Sustainability* 2 (2021): v-ix.

ش آنان تأثیر می‌گذارند. عدالت انرژی در این دیدگاه سبب شناسایی طیف جدیدی از مفاهیم حقوق بشر در انتقال انرژی برای مبارزه با فقر انرژی و تغییر اقلیم با توجه ویژه به اثرات متفاوت اجتماعی، زیست‌محیطی و سیاست‌های انرژی برای حال و آیندگان خواهد شد.

در سطح دیگر این پیوند باعث این تفکر خواهد شد که چگونه باید از این حقوق در دادگاه‌های داخلی و بین‌المللی حمایت شود. نقش دولت‌ها در تضمین درجاتی از مقرون به صرفه بودن و دسترسی به انرژی برای همه و پیش‌بینی تمهیداتی برای افرادی که در برابر پیامدهای عدم دسترسی به خدمات کلیدی انرژی آسیب‌پذیر هستند نیز مورد توجه قرار می‌گیرد و از همین رو است که جامعه دیپلماتیک به درستی ارائه خدمات انرژی مدرن و پایدار را عنصری برجسته در دستور کار توسعه پایدار و کاهش فقر برای دولت‌ها مورد توجه قرار داده است. آنچه در این سطح قابل توجه است این است که قوانین اساسی کشورهای نیز می‌تواند از کرامت، زندگی و سلامت انسان با شناسایی دسترسی عادلانه به انرژی به منزله یکی از حقوق اساسی از طریق قانون اساسی خود محافظت کند و به این ترتیب پیوند لاینفک بین عدالت انرژی و حقوق بشر را برجسته نمایند. از این نوع رویکرد می‌توان به دستورالعمل برق اتحادیه اروپا ۹۴۴/۲۰۱۹ اشاره کرد که اعلام می‌کند «خدمات انرژی برای حفاظت از رفاه شهروندان ضروری است».^{۳۴} این دستورالعمل تشخیص می‌دهد که خدمات انرژی ضروری و مقرون به صرفه نیازهای اساسی برای اطمینان از رفاه شهروندان اتحادیه اروپا هستند و نشان می‌دهد که کشورهای عضو باید از این موضوع حمایت کنند.

«دادگاه‌های ملی نیز نقش مهمی را در به روز نگه داشتن قانون با سیاست‌های عمومی و عدالت اجتماعی در این زمینه دارند که نمونه آن حکم اخیر دادگاه هلندی مبنی بر اینکه دولت هلند ملزم به اتخاذ تدابیری برای کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای است و همچنین مشابه تصمیم هلند، تصمیمی قانونی دادگاه‌های استرالیا در سال ۲۰۲۱ در مورد تصمیم به تصویب افتتاحیه یک معدن زغال‌سنگ است که در آن به این موضوع که وزیر محیط زیست استرالیا موظف به مراقبت از جوانان از نظر تغییرات آب و هوایی است اشاره شد. این تصمیمات علاوه بر راهگشایی برای مداخله بیشتر دادگاه‌ها در آینده منعکس‌کننده برابری اجتماعی است که روند رو به رشدی را تأیید می‌کند که شرکت‌های چندملیتی انرژی نیز در کنار دولت‌ها، در

قبال نقض حقوق بشر ناشی از فعالیت‌های انرژی پاسخگو هستند».^{۳۵}

۵. چهارچوب‌های عدالت انرژی برای حقوق بشر

چهارچوب‌های عدالت انرژی از مؤلفه‌هایی تشکیل می‌گردد که هر یک در تجدید ساختار و حل چالش‌های انرژی تأثیر گذارند، هشت اصل اساسی راهنمای عدالت انرژی - که برای اولین بار توسط ساواکول و همکارانش ارائه شد - عبارت‌اند از در دسترس بودن، پایداری، توان خرید، فرایند مناسب، شفافیت و پاسخگویی، برابری درون نسلی، برابری بین نسلی و مسئولیت‌پذیری.^{۳۶} این هشت اصل می‌تواند راهنمای عملی برای قانون‌گذاران، ناظران و آحاد مردم برای تدوین و اجرای قانون و سیاست انرژی باشد^{۳۷} و دستیابی به حقوق بشر به‌منزله هدف نهایی عدالت انرژی را محقق سازند.

۱-۵. دسترس بودن

«مردم مستحق منابع انرژی کافی با کیفیت بالا هستند».^{۳۸} ریشه‌کنی فقر انرژی و ارائه خدمات با کیفیت انرژی به‌طور منصفانه برای همه، لازمه تحقق عامل در دسترس بودن است؛^{۳۹} از این رو توانایی اقتصاد، بازار یا سیستم برای تضمین منابع کافی انرژی فراتر از نگرانی‌های مرتبط به امنیت عرضه، کفایت و قابلیت اطمینان متضمن این مفهوم است.

35. Raphael J. Heffron, "Energy multinationals challenged by the growth of human rights," *Nature Energy* 6 (2021): 849-851.

36. Sovacool, et al., "Energy decisions," 1-6.

37. Salter, Carmen G, and Ann Kronk Warner, *Energy justice*, 76.

38. Benjamin. K Sovacool and Michael H. Dworkin, "Energy justice: Conceptual insights and practical applications," *Applied Energy* 142 (2015): 440.

https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/60463652/Sovacool_Dworkin-AE-Justice20190902-14416-15urgi3-libre.pdf?1567431491=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DEnergy_justice_Conceptual_insights_and_p.pdf&Expires=1685129925&Signature=O5H-E1Trghx57

39. Sovacool, et al., "Energy decisions," 1-6.

۲-۵. پایداری

درواقع انرژی پایدار، منعکس‌کننده نگرانی‌های زیست محیطی ناشی از انرژی است. انرژی پایدار به‌عنوان فرایندهای پیچیده اجتماعی-فنی کربن‌زدایی از سیستم‌های انرژی فعلی و به کارگیری سیستم‌های انرژی کربن کم یا صفر و حذف تدریجی سیستم‌های انرژی قدیمی و کربن بالا است. درک از پایداری همچنین شامل توجه به مسائل اجتماعی فقر انرژی، برابری و عدالت است.^{۴۰}

۳-۵. مقرون‌به‌صرفگی

یکی از تحلیل‌های وارد بر عدالت انرژی در بخش عدالت توزیعی، افزایش استفاده از منابع برای تسهیل دسترسی قشر آسیب‌پذیر^{۴۱} به انرژی است. مقرون‌به‌صرفگی شامل پیش‌بینی قیمت‌های پایدار (حداقل نوسانات) و همچنین عادلانه‌ای است که براساس آن خانوارهای کم‌درآمد ملزم به صرف نظر کردن از هزینه‌های بهداشتی و تغذیه خانواده برای انرژی یا صرف قسمت بزرگی از درآمد خود^{۴۲} برای دسترسی به خدمات انرژی نیستند. عدالت انرژی پیشنهادهایی برای رویکردهای جدید برای تعیین نرخ‌های انرژی منصفانه و معقول برای مصرف‌کنندگان انرژی مسکونی اعم از مزایا و هزینه‌ها و ایجاد انعطاف‌پذیری برای محافظت از خانوارها در برابر شوک‌های موجود^{۴۳} مانند افزایش قیمت انرژی، شرایط فوریت‌های پزشکی چون پاندمی‌ها ارائه می‌دهد.

۴-۵. فرایندهای مناسب

«عدالت انرژی در تحلیل عدالت رویه‌ای خویش، فرصتی برای تغییرات ساختاری و توزیع مجدد قدرت (اقتصادی) را فراهم می‌کند. این امر امکان مشارکت و مالکیت را برای بخش‌های کمتر برخوردار فراهم می‌کند. این تجدید ساختار تحت عنوان دموکراسی انرژی می‌خواهد جوامع را با دموکراتیک کردن شیوه تولید و مصرف قدرت متحول کند. این چهارچوب، این واقعیت را آشکار می‌کند که سیستم انرژی فعلی عمدتاً توسط شرکت‌ها کنترل

40. Caroline Kuzemko et al., "Covid-19 and the politics of sustainable energy transitions," *Energy Research & Social Science* 68 (2020): 1-15. doi: 10.1016/j.erss.2020.101685

41. Sovacool, et al., "Energy decisions," 1-6.

42. Sovacool and Dworkin, "Energy justice," 439.

43. Klass, and Chan, "Regulating for," 1430.

می‌شود و در خدمت منافع اقتصادی عده معدودی است که اغلب نیازها و ایمنی افراد را نادیده می‌گیرند».^{۴۴}

۵-۵. شفافیت (Transparency) و پاسخگویی

در کنار شفافیت که به معنای کسب اطلاع آسان همگان از همه جنبه‌های مالی، اقتصادی و... طرح‌های انرژی برای نظارت کامل بر آنها است. «اصل پاسخگویی می‌تواند به مسئولیت دولت‌ها برای کم کردن تخریب محیط زیست، مسئولیت کشورهای توسعه‌یافته مسئول اصلی تغییرات اقلیمی، مسئولیت نسل‌های فعلی برای محافظت از نسل‌های آینده و مسئولیت انسان برای شناخت ارزش ذاتی گونه‌های غیر انسانی قلمداد شود».^{۴۵}

۵-۶. برابری فرانسلی

«نسل‌های آینده حق دارند از یک زندگی خوب بدون مزاحمت یا آسیبی که سیستم‌های انرژی امروز به دنیا وارد می‌کنند، لذت ببرند».^{۴۶} محدود کردن مجموعه عرضه انرژی اولیه مبتنی بر سوخت فسیلی و عرضه انرژی سازگار با محیط زیست و به‌طور کلی یافتن گزینه مطلوب حافظ منافع نسل‌های آینده و درک تأثیر تصمیمات کنونی بر زندگی نسل‌های آینده و توجه به منافع نسل‌های آینده با انتخاب گزینه مناسب می‌تواند معرف عدالت بین نسلی در حوزه انرژی باشد.

۵-۷. برابری درون نسلی

«عدالت انرژی در تحلیل عدالت شناختی در پی حق همه برای دستیابی به خدمات انرژی است، فارغ از اینکه آنها شهروند کشورهای پیشرفته یا در حال پیشرفت هستند».^{۴۷} سواکول و دورکین دنیای انرژی منصفانه را اینگونه تعریف می‌کنند: دنیایی که مزایا و سختی‌های مربوط به تولید و مصرف خدمات انرژی به‌طور برابر تقسیم می‌شود و همچنین دنیایی است که

44. Jennie.C. Stephens, et al., "Operationalizing energy democracy: Challenges and opportunities in Vermont's renewable energy transformation," *Frontiers in Communication* 3 (2018): 43. doi: 10.3389/fcomm.2018.00043

45. Sovacool, et al., "Energy decisions," 1-6.

46. Sovacool, and Dworkin, "Energy justice," 440.

47. Salter, Carmen G, and Ann Kronk Warner, *Energy justice*, 76.

بایسته‌های حقوق بشری در حوزه دسترسی عادلانه به انرژی / شاملو و موفق ۷۷

رفتار منصفانه‌ای از لحاظ اتخاذ تصمیمات مربوط به انرژی برای انسان‌ها و جوامع اعمال می‌شود.^{۴۸}

۵-۸. مسئولیت‌پذیری (Responsibility)

«مسئولیت‌پذیری یعنی اینکه کشورها مسئولیت حفاظت از محیط‌زیست طبیعی و به حداقل رساندن تولید اثرات جانبی منفی یا هزینه‌های اجتماعی و زیست‌محیطی مرتبط با انرژی را دارند».^{۴۹}

مسئولیت‌پذیری می‌تواند در جایگاه راهبردی برای حفظ حقوق بشر فرانسلی نیز مورد توجه قرار گیرد. البته در حال حاضر فقط اسناد ارشادی بین‌المللی تصویب شده است که امید است به تدریج ابعاد الزام‌آور اسناد در این حوزه تقویت و توسعه بیشتری یابد.

۶. نتیجه‌گیری

ملاحظات سنتی اقتصادی با محوریت سودآوری مدت‌هاست که بر سیاست‌های انرژی حاکم بوده‌اند و به‌منزله مهم‌ترین معیار برای تدوین سیاست‌ها و تصویب پروژه‌ها در طی دو قرن اخیر مورد توجه قرار گرفته‌اند. با ظهور نتایج، این نوع توجه یک جانبه به پروژه‌های انرژی همچون نابرابری‌ها، فقر و نگرانی‌های زیست‌محیطی برای نسل‌های کنونی به تدریج بازنگری در این سیاست‌ها اجتناب‌ناپذیر است.

در همین راستا سیاست‌گذاری عادلانه در حوزه انرژی مشتمل بر تجدید ساختار و گذار عادلانه با توسل بیشتر به منابع انرژی تجدیدپذیر، فناوری‌های پیشرفته انرژی و مدیریت مسئولانه ضروری شناخته می‌شود. چهارچوب‌های بین‌المللی موجود برای حفاظت و ارتقا حقوق بشر را می‌توان به منظور حمایت از دسترسی به منبع انرژی مناسب در دستور کار توسعه پایدار و کاهش تغییرات اقلیمی به‌عنوان محوری مهم قرارداد. این اصول راهبردی، شامل تعادل توسعه اقتصادی، استفاده پایدار از منابع طبیعی، حفاظت محیط‌زیست و کاهش فقر است. عدالت انرژی به‌منزله چهارچوب نظری در حال رشد، پتانسیل قابل توجهی برای تحقق این تغییرات دارد. واضح است که عدالت انرژی

48. Sovacool and Dworkin, "Energy justice," 435-444.

49. Sovacool, and Dworkin, "Energy justice," 435-444.

می‌تواند برای سیاست‌گذاران در تدوین و اجرای سیاست‌های مرتبط با انرژی به منظور تضمین حقوق بشر به کار گرفته شود. حرکت از تئوری‌های نظری عدالت انرژی به سوی عمل به ما این امکان را می‌دهد که با پیوند بین عدالت، حمایت از حقوق بشر و چرخه فعالیت‌های انرژی به بازنگری در سیستم‌های انرژی و تجدید ساختار در آنها برای نیل به نتایج بهتر گام‌های مؤثری برداریم تا دنیایی امن‌تر برای نسل‌های فعلی و آیندگان فراهم شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

سیاهه منابع

الف-منابع فارسی:

- سلیمی ترکمانی، حجت. «حق بر توسعه به مثابه حقی بشری در گستره حقوق بین‌الملل انرژی»، *مطالعات حقوق انرژی* ۴، شماره ۲ (پاییز و زمستان ۱۳۹۷): ۴۰۵-۴۲۶.
- سوادکوهی، ضحی. «دسترسی به انرژی و حقوق بشر»، *مجله دادرسی* ۱۶، شماره ۹۶ (بهمن و اسفند ۱۳۹۱): ۲۷-۳۲.
- شاملو، باقر. «بازخوانی سیاست جنایی پیشگیرانه در پرتو پاندمی کووید ۱۹ و توری آشوب»، *فصلنامه تحقیقات حقوقی* ۲۳، ویژه‌نامه حقوق و کرونا (مرداد ۱۳۹۸): ۱۱۱-۱۴۲.

ب: منابع لاتین:

- Adelman, Sam. "Human rights in the Paris Agreement: Too little, too late?." *Transnational Environmental Law* 7 (2018): 17-36.
- Banerjee, Aparajita, and Geertje Schuitema. "Spatial justice as a prerequisite for a just transition in rural areas? The case study from the Irish peatlands." *Environment and Planning C: Politics and Space* (2023): 1-17. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/23996544231173210>.
- Bazilian, Morgan, and Roger Pielke. "Making energy access meaningful." *Issues in science and technology* 29 (2013): 74-78.
- Blackden, C. Mark, and Quentin Wodon. *Gender, time use, and poverty in sub-Saharan Africa*. Washington: World Bank Publicatio, 2006.
- Bruce, Stuart, and Sean Stephenson. "SDG 7 on Sustainable energy for all: Contributions of International Law, Policy and Governance." *Policy and Governance* (August 2016): 1-15.
- Donaghy, Tahnya Barnett. "Mainstreaming: Northern Ireland's participative-democratic approach." *Policy & Politics* 32 (2004): 49-62.
- Hazrati, Mohammad, and Raphael J. Heffron. "Conceptualising restorative justice in the energy transition: changing the perspectives of fossil fuels." *Energy research & social science* 78 (2021): 102-115. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2021.102115>.
- Heffron, Raphael J. "Human Rights at the Heart of Energy Justice." *Global Energy Law and Sustainability* 2 (2021): v-ix.
- Heffron, Raphael J. "Energy law for the next generation, towards 2030 to 2050." *Journal of Energy & Natural Resources Law* 41 (2023): 131-139. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/02646811.2023.2190688>.

- Heffron, Raphael J. "Energy multinationals challenged by the growth of human rights." *Nature Energy* 6 (2021): 849-851.
- Heffron, Raphael, Rory Connor, Penelope Crossley, Vicente López-Ibor Mayor, Kim Talus, and Joseph Tomain. "The identification and impact of justice risks to commercial risks in the energy sector: post COVID-19 and for the energy transition." *Journal of Energy & Natural Resources Law* 39 (2021): 439-468. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/02646811.2021.1874148?needAccess=true&role=button>.
- Jenkins, Kirsten, Darren McCauley, Raphael Heffron, Stephan Hannes, and Robert Rehner. "Energy justice: A conceptual review." *Energy Research & Social Science* 11(2016): 174-182. DOI: 10.1016/j.erss.2015.10.004.
- Klass, B, Alexandra, and Gabriel Chan. "Regulating for Energy Justice." *NYU Law Review* 97, no. 5 (2022): 1426-1506. Available at: <https://repository.law.umich.edu/articles/2760>.
- Kuzemko, Caroline, Michael Bradshaw, Gavin Bridge, Andreas Goldthau, Jessica Jewell, Indra Overland, Daniel Scholten, Thijs Van de Graaf, k, and Kirsten Westphall. "Covid-19 and the politics of sustainable energy transitions." *Energy Research & Social Science* 68 (2020): 1-15. doi: 10.1016/j.erss.2020.101685.
- Löfquist, Lars. "Is there a universal human right to electricity?." *The International Journal of Human Rights* 24 (2020): 711-723.
- MacNaughton, Gillian. "Human rights impact assessment: A method for healthy policymaking." *Health & Hum. Rts. J.* 17 (2015): 63.
- McCauley, Darren, Raphael Heffron, Hannes Stephan, and Kirsten Jenkins. "Advancing energy justice: the triumvirate of tenets." *International Energy Law Review* 32 (2013): 107-110.
- Salter, Raya, Carmen G. Gonzalez, and Elizabeth Ann Kronk Warner. *Energy justice: US and international perspectives*. Edward Elgar Publishing, 2018.
- Shyu, Chian-Woei. "A framework for 'right to energy' to meet UN SDG7: Policy implications to meet basic human energy needs, eradicate energy poverty, enhance energy justice, and uphold energy democracy." *Energy Research & Social Science* 79 (2021): 102-199. <https://sci-hub.st/https://doi.org/10.1016/j.erss.2021.102199>.
- Sokołowski, Maciej M, and Raphael J. Heffron. "Defining and conceptualising energy policy failure: the when, where, why, and how." *Energy Policy* 161 (2022): 112745. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2021.112745>.
- Sovacool, Benjamin K., and Michael H. Dworkin. "Energy justice: Conceptual insights and practical applications." *Applied Energy* 142 (2015): 435-444. <http://dx.doi.org/10.1016/j.apenergy.2015.01.002>.

بایسته‌های حقوق بشری در حوزه دسترسی عادلانه به انرژی / شاملو و موفق ۸۱

Sovacool, Benjamin. K, Raphael J. Heffron, Darren McCauley and Andreas Goldthau. "Energy decisions reframed as justice and ethical concerns." *Nature Energy* 1 (2016): 1-6.

Stephens, Jennie.C, Matthew. J. Burke, Brock Gibian, Elie Jordi, and Richard Watts. "Operationalizing energy democracy: Challenges and opportunities in Vermont's renewable energy transformation." *Frontiers in Communication* 3 (2018): 43. doi: 10.3389/fcomm.2018.00043.

Walker, Gordon. "The right to energy: Meaning, specification and the politics of definition." *L'Europe en formation* 4 (2015): 26-38.

Wewerinke-Singh, Margaretha. "A human rights approach to energy: Realizing the rights of billions within ecological limits." *Review of European, Comparative & International Environmental Law* 31 (2022): 16-26.

